

ЧИННИКИ ВІДМОВИ МОЛОДИХ ЖІНОК УКРАЇНИ ВІД ПОБУДОВИ СІМ'Ї

FACTORS OF REFUSAL OF YOUNG UKRAINE WOMEN FROM BUILDING A FAMILY

У статті аналізуються основні чинники та механізми відмови молодих українських жінок від побудови сім'ї. Автор звертає увагу, що проблема депопуляції спостерігається в низці економічно розвинених країн, тож вони докладають значних зусиль для подолання цього явища. Невирішення проблеми створює серйозні загрози для економіки та розвитку людського капіталу. Обґрунтовується, що в Україні депопуляція має власну специфіку, тож використання методів та інструментів, що використовують економічно розвинені країни, виявляється недостатнім.

Автор стверджує, що перелік основних чинників, що сприяють відмові жінок від створення сім'ї, сьогодні виглядає доволі спрощено, тож уряди часто схильються до примусового повернення жінок у традиційну сім'ю та відстоювання патріархальних цінностей. Подібна ситуація в Україні, де переважають традиційні погляди щодо побудови сім'ї та розподілу гендерних ролей, має наслідком негативні явища: коли, з одного боку, збільшуються можливості вибору варіантів побудови життя й самореалізації, з іншого – зберігається надмірний тиск традиційних сімейних ролей, жінки обирають своєрідні стратегії уникнення чи відкладення набуття сімейних зобов'язань. Серед основних чинників уникнення створення сім'ї також називаються зміни типу сучасних сімейних відносин; чинник економічної (пов'язаної з прагненням зберегти високий рівень життя), фізичної та психологічної безпеки (пов'язаної з небажанням миритися з насиллям у сім'ях); збільшення варіантів життєвої самореалізації (де жінки мають змогу обрати сфери творчої та професійної діяльності); освітня інтеграція (пов'язана зі збільшенням обізнаності щодо власних можливостей і прагненням планувати життя); дефіцит часу та підвищення динаміки життя; надмірні сімейні й кар'єрні очікування щодо жінок; відсутність відповідного партнера.

Ключові слова: молоді жінки, сімейні ролі, гендерні стереотипи, цінності, кар'єра, бюджет часу.

This article analyzes the main factors and mechanisms of young Ukrainian women's refusal to start a family. The author points out that the problem of depopulation is observed in a number of economically developed countries, so they are making significant efforts to overcome this phenomenon. Failure to solve the problem poses serious threats to the economy and human capital development. It is argued that depopulation in Ukraine has its own specifics, so the use of methods and tools used by economically developed countries is inappropriate.

The author argues that the list of major factors contributing to women's refusal to start a family seems rather simplistic today, so governments are often inclined to force women to return to the traditional family and uphold patriarchal values. A similar situation in Ukraine, where traditional views on family building and gender distribution prevail, has negative consequences: when, on the one hand, there are increasing opportunities to choose life and self-realization, on the other hand, there is excessive pressure on traditional family roles, women choose unique strategies to avoid or delay the acquisition of family responsibilities. Among the main factors to avoid starting a family are also: changes in the type of modern family relationships; a factor of economic (related to the desire to maintain a high standard of living), physical and psychological security (associated with unwillingness to put up with domestic violence); increase of life self-realization options (where women have the opportunity to choose the spheres of creative and professional activity); educational integration (related to increasing awareness of one's own capabilities and desire to plan one's life); lack of time and increasing dynamics of life; excessive family and career expectations of women; lack of a suitable partner.

Key words: young women, family roles, gender stereotypes, values, career, time budget.

УДК 316.477

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.32.4>

Кухта М.П.

Д.соц.н.,
професор кафедри філософії,
соціології та політології
Київський національний торговельно-
економічний університет

Вступ та актуальність дослідження.

Однією з найбільш важливих для вирішення в Україні є проблема подолання депопуляції, що спостерігається тривалий час та зумовлена в тому числі значним скороченням дітонародження. Демографами підраховано, що для відтворення суспільства коефіцієнт народжуваності має бути 2,1 (середня кількість дітей, яку народжує жінка), тоді як зараз в Україні ця цифра станом на 2020 рік була 1,2, причому у 2020 році спостерігалася найнижча кількість новонароджених за роки незалежності, а протягом останніх 10 років народжуваність знизилася аж на 40%, тобто можна говорити про не просто про зниження, а про стрімке скорочення народжуваності [16].

Проблема не є локальною для України: у всьому світі в розвинених країнах спосте-

рігається скорочення народжуваності, а до 2100 року очікується, що у 23 країнах світу населення скоротиться вдвічі. На думку деяких експертів, незабаром відтворення за рахунок міграції стане необхідною умовою збереження суспільства: економічно розвинені країни намагатимуться переманити молодь, що забезпечуватиме економічне процвітання [4]. У розрізі подолання екологічних загроз, здавалося б, скорочення кількості населення здатне знизити навантаження на екологію, проте збільшення тривалості життя людей призводить до набуття демографічною пірамідою перевернутого вигляду, де кількість старих і немічних зростає настільки, що коефіцієнт економічного навантаження стає непідйомним для молоді та може мати катастрофічні наслідки для економіки в цілому. На цьому фоні

значні зусилля розвинених держав стимулювати дітонародження виглядають зважено: це й безкоштовні догляди за дитиною, і пільги на житло, і додаткові вихідні, і довші декретні відпустки, і різноманітні фінансові стимули. У деяких країнах політика стимулювання дітонародження приносить свої плоди: Швеція, доклавши значних зусиль, зуміла підняти коефіцієнт народжуваності з 1,7 до 1,9, проте інші країни, що так само мають можливості залучати різноманітні економічні стимули, суттєвих успіхів не мали (у Сінгапурі рівень народжуваності впав приблизно до 1,3) [4; 11; 15; 24]. Низька динаміка позитивних змін, а іноді їх відсутність, попри зусилля розвинених країн, свідчить, що проблема є більш глибокою та лежить не лише в економічній площині, а потребує ґрунтового наукового аналізу чинників, що зумовлюють відмову молодих жінок від створення сім'ї та дітонародження.

Огляд останніх досліджень. Проблеми, пов'язані з впливом гендерних очікувань і розподілом гендерних ролей на соціальне життя, розглядалися низкою науковців: О. Гладун розглядає економічні чинники депопуляції, Т. Марценюк, К. Коваленко – питання гендерних стереотипів, проблеми співвідношення сім'ї та праці, гендерної дискримінації на ринку праці, О. Макарова та С. Аксьонова займаються дослідженням бюджету часу у фокусі гендерних досліджень, О. Стрельник, А. Маслоva, М. Потапенко – вивчають соціальні проблеми сучасного материнства, феномен чайлдфрі, В. Лапшина – гендерні стереотипи в професійній сфері. Сьогодні успішно функціонує також низка інформаційних платформ, у тому числі в соціальних мережах, спрямована на просвітницьку та об'єднуючу діяльність: «Гендер у деталях», «The Devochki», «Повага. Кампанія проти сексизму», «Фемінізм UA» тощо. Щорічно оновлюються аналітичні звіти щодо подолання гендерного розриву [13].

Проте науковцями та громадськими діячами в основному порушуються окремі проблеми, пов'язані з подоланням гендерних стереотипів і сексизму, доступу жінок до різних сфер соціального життя, подолання насилля тощо. Перелік основних чинників, що сприяють відмові жінок від створення сім'ї, виглядає доволі спрощено, тож уряди часто схилаються до примусового повернення жінок у традиційну сім'ю та відстоювання патріархальних цінностей, що, до речі, спостерігається й в Україні [8]. Проте, як показують вищенаведені приклади розвинених країн, у тому числі Польщі (з її заборонаю абортів), подібна політика не приносить очікуваних результатів у плані підвищення дітонародження, а, швидше, має негативні наслідки в контексті подолання ксенофобії (в Україні – один із найнижчих рівнів толерантності серед європей-

ських країн, високий рівень гомофобії [21]). Таким чином, проблема визначення основних чинників і механізмів відмови від створення сім'ї молодими жінками має як соціальний, так і науковий характер.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Світове поширення проблеми свідчить, що чинники мають міжкультурний характер і пов'язані як із глобальними тенденціями суспільного розвитку, так і з культурною специфікою, що відрізняється в тому числі й залежно від економічного розвитку країни. При цьому характерно, що низьке економічне становище країни передусім завдає удару по жінках. Так, серед найбільш розвинених країн – Індія та країни Африки, де переважають традиційні цінності, зберігаються високі рівні народжуваності та шлюбності. Тим не менше як хороший приклад до наслідування їх назвати не можна: там жінки потерпають від так званого менструального насилля, жіночого обрізання, відсутності засобів гігієни, виконують важку фізичну працю й, незважаючи на бажання молодих дівчат, їх швидко віддають заміж і заставляють народжувати багато дітей. Що ж до економічно розвинених країн, то в орбієнтах на сімейну політику, на наш погляд, їх умовно можна поділити на 3 типи:

- консервативні – такі як Японія та Південна Корея, де зберігаються патріархальні відносини, а жінки змушені робити вибір на користь або кар'єри, або сім'ї;

- емансиповані – сюди сьогодні можна віднести країни Скандинавії, де переважають егалітарні взаємини в сім'ї, а чоловіки, наприклад, порівну ділять декретні відпустки з жінками;

- перехідний тип – Сполучені Штати Америки та Європа. Через збереження традиційних цінностей у низці сфер тут існують латентні проблеми, що не вирішуються (наприклад, заборона абортів у Польщі та низці штатів у США), а це, у свою чергу, провокує відмову від створення сім'ї з боку жінок.

Що ж до України, то вона швидше наближається до консервативного типу, попри декларування «Глобальних цілей сталого розвитку» до 2030 року, а саме: «гідна праця та економічне зростання», «досягнення гендерної рівності», «подолання бідності, скорочення нерівності», досягнення більшості з них поки що недоступне. Показовим у цьому плані може бути паралель із Японією та Південною Кореєю. В Україні так само зберігається традиційний розподіл ролей між чоловіками та жінками, переважає патріархат. За даними деяких учених, сьогодні ринок праці в Японії надає дуже мало шансів молодим людям обох статей на отримання постійної роботи зі стабільним заробітком, а розрив між життєвими

очікуваннями молодих жінок і можливістю їх реалізувати постійно збільшується [11; 15].

В Україні, як й у вищезазначених країнах, з одного боку, жінка, як і раніше, прагне знайти чоловіка, здатного утримувати сім'ю (традиційний гендерний розподіл праці), хоча кількість молодих чоловіків, що відповідають цій вимозі, зменшується з року в рік. З іншого боку, вона змушена відкладати шлюб або зовсім відмовитися створення сім'ї, якщо вона має роботу та перспективи кар'єрного зростання. На цьому тлі, за спостереженнями низки соціологів, набирає силу тенденція до «консерватизму», або «професіоналізації функцій домогосподарки» серед молодих жінок [15]. Розглянемо детальніше основні чинники, що змушують саме українських жінок відмовлятися чи відкладати створення сім'ї та народження дітей.

Чинник зміни типу сімейних відносин. У сучасному індивідуалізованому суспільстві нормою стають нуклеарні сім'ї, де діти по досягненню повноліття відділяються від батьків і живуть власним самостійним життям. В умовах, де батьки не можуть розраховувати на довгострокову підтримку від дітей у поважному віці, бо в розвинених країнах їх переважно віддають у спеціальні заклади для осіб похилого віку, подружжя не може жертовувати значною частиною власного життя заради виховання великої кількості дітей. Відповідно, в Україні продовжується зниження загальної чисельності новонароджених і рівня народжуваності, причому темпи зниження народжуваності помітніше виражені в молодих репродуктивних групах населення, що впливає на подальші трансформаційні процеси народжуваності та зміну її вікової моделі. Тим не менше більшість усіх народжень у 2018 році (85,4%) припадала на жінок у віці до 35 років,

що на фоні загальноєвропейських тенденцій є одним із «наймолодших показників». Дотепер лідерами щодо дитородної активності є 25–29-річні жінки. Проте продовжує зростати розрив між інтенсивністю народжуваності серед жінок цієї вікової групи і жінок віком 20–24 роки, яка в попередні роки відзначалася найвищим коефіцієнтом народжуваності в Україні. Також прискорюються темпи зменшення народжуваності жінками у віці 15–24 роки: якщо у 1990–2000 роках їх внесок у календарну сумарну народжуваність знизився неістотно – від 60% до 57,2%, то вже у 2010 році він становив 41,2%, а у 2018 році – майже 35% [5]. Важливо відмітити, що ця тенденція є загальною для країн Європи: так, за прогнозами Євростату, рівень народжуваності продовжить падати, тоді як тривалість життя збільшуватиметься. Саме тому політика європейських країн спрямована на підтримку мігрантів з числа висококваліфікованої та перспективної молоді [24].

В Україні також продовжується зростання середнього віку матері при народженні дитини [5]. Це спричинено поширенням практики відкладання народження на старший вік, що насамперед стало результатом прагнення досягти спочатку певного професійного рівня, а потім реалізуватися в материнстві та батьківстві [14, с. 12]. Також підвищується вік вступу у шлюб як у чоловіків, так і в жінок (див. рис. 1).

Чинник економічної безпеки. У сучасному розумінні під безпекою швидше мається на увазі не лише фізичне збереження, а й передусім збереження високого рівня життя, стандарти якого постійно підвищуються. У віковій групі 65 років і старші чисельність жінок майже удвічі перевищує чисельність чоловіків [5]. Тобто старіння в Україні має «жіноче обличчя».

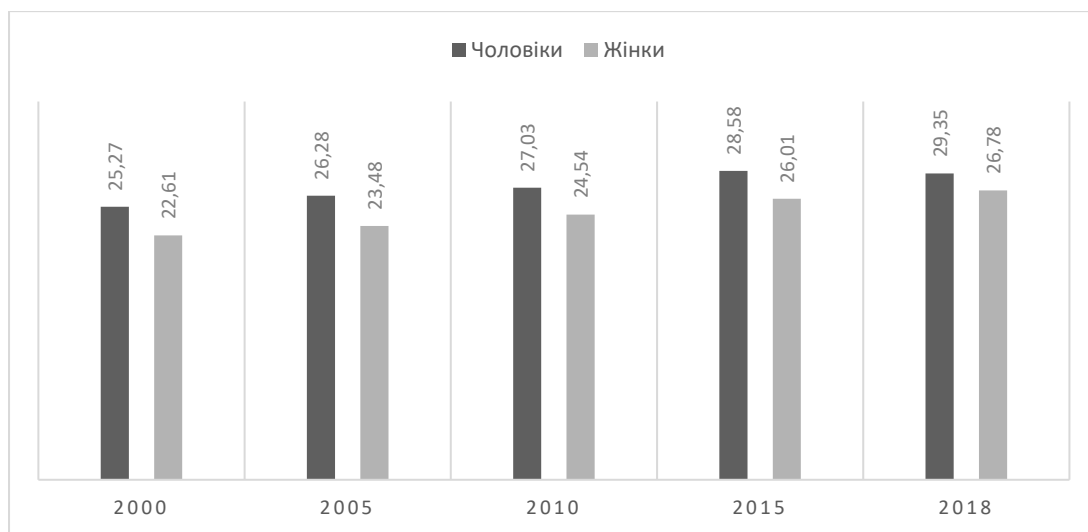

Рис. 1. Середній і медіанний вік осіб, які взяли шлюб, у тому числі перший шлюб, в Україні у 2000–2018 роках, років [5]

Специфіка ситуації полягає в тому, що більша середня тривалість життя жінок порівняно з чоловіками є загальновідомою, а поряд із віковою різницею в подружжя (так, здебільшого чоловік старший за дружину) виявляється, що значну частину власного життя жінка проведе без подружнього партнера. Такі умови накладатимуть відбиток на побудову життя вже в молодому віці, де жінці необхідно розраховувати ресурси, на котрі вона зможе існувати в старості.

Орієнтації української молоді на створення власної сім'ї поки що є традиційно сильні [19], рівень шлюбності високий [5], однак стилі шлюбно-сімейної поведінки поступово змінюються відповідно до загальноєвропейських закономірностей [5]. Безшлюбна самотність мало поширена в країні, однак не завжди молоді люди, проживаючи разом, реєструють свій шлюб: кожна четверта молода людина, маючи шлюбного партнера, не перебуває в офіційному шлюбі. Шлюбне партнерство без реєстрації найчастіше є випробувальним етапом у стосунках, після якого пара вирішує, реєструвати їм шлюб чи розійтися.

Високий рівень шлюбності поєднується з нестабільністю шлюбних відносин, високим рівнем розлучуваності. Після зменшення кількості розлучень у 2015–2017 роках, у 2018 році в Україні їх кількість зросла майже на 20%. Поступово змінюється віковий профіль шлюбності, усе частіше молодь відкладає шлюб до закінчення періоду навчання, отримання професії, працевлаштування [5]. Крім того, за даними Європейської економічної комісії, порівняно з чоловіками жінки витрачають на оплачувану роботу на 40% менше часу, проте хатня робота забирає в жінок часу у 2,3 рази більше, ніж у чоловіків, а загалом (якщо враховувати оплачувану та неоплачувану роботу), жінки працюють на 12% довше, ніж чоловіки [10]. Варто зауважити, що вища зайнятість жінок у неоплачуваній домашній праці є ознакою патріархальної культури. Так, в Україні чоловіки зайняті переважно на посадах керівників, а праця жінок більше застосовується на посадах службовців і технічного персоналу з нижчим рівнем оплати праці. Зокрема, середньомісячна заробітна плата жінок по економіці країни на 22,8% нижча, ніж відповідний показник у чоловіків. І схожа ситуація спостерігається в більшості видів економічної діяльності, проте існує певна варіація гендерної нерівності в оплаті праці залежно від сфери діяльності. Найменша різниця в рівні оплати праці за статтю в освіті (3,8%), діяльності у сфері транспорту (4%), державному управлінні й обороні, обов'язковому соціальному страхуванні (4,5%), у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (5,1%), будівництві (5,9%) [13].

Утрата місця роботи (і, відповідно, доходу) також більшою мірою зачіпає жінок порівняно з чоловіками. Загалом по дорослому населенню з усієї кількості вибулих у 2020 році більшість (87,6%) залишили робочі місця через плінність і тільки 5% – через скорочення штатів. Серед останніх жінки становили 61,8%. Відмітимо, що чинниками соціального виключення зі сфери праці цієї частини респондентів називаються низька кваліфікація та незатребуваність [13].

У 2018 році рівень економічної активності серед осіб у віці 30–34 років становив 83,3%, у віці 25–29 років – 79,6% і був вищим, ніж у середньому серед населення віком 15–70 років (62,6%). Високий рівень економічної активності серед 30–34-річних пояснюється тим, що молодь цього віку вже завершила процес здобуття освіти й вийшла на ринок праці. Невисокі показники економічної активності в наймолодшій когорті переважно пов'язані з тим, що саме в цей період життя молодь отримує освіту, відкладаючи свій вихід на ринок праці [14]. Також простежується чітка залежність: що більше дітей у сім'ї, то вищий ризик її потрапляння до категорії бідних. При цьому сім'ї з однією дитиною перебувають на рівні середнього по Україні значення, але вже поява другої дитини підвищує рівень бідності в півтора рази – до 37,7% та 57,6% відповідно – до критерію виміру [6].

В умовах економічної нестабільності, тобто невпевненості в постійному доході, а також відносно легкій процедурі розлучення, при якій жінці доводиться переважно самій утримувати дитину, обмежуючись невисокими виплатами аліментів, народження дитини несе суттєвий ризик для збереження якості життя, а народження більшої кількості дітей ставить під загрозу не лише рівень життя жінки, а і її вже народженої старшої дитини.

Чинник фізичної та психологічної безпеки. Для країн, що розвиваються, у тому числі й України, фізична безпека має високе значення, особливо якщо жінки нарешті отримують можливість вибору відмови від шлюбу. Кожна третя жінка у світі – а це приблизно 736 мільйонів – зазнавала фізичного чи сексуального насильства. Більшість жінок постраждали через насильство від партнера. Про це йдеться у звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) [25]. Насильство над жінками є ендемічним у кожній країні та в кожній культурі, що завдає шкоди мільйонам жінок і їхнім сім'ям і посилюється пандемією COVID-19 [2; 25]. Звернемо увагу на те, що провідним фактором ризику насильства щодо жінок є економічна нерівність. Насильство непропорційно впливає на жінок, які проживають у країнах із низьким і нижчим за середній рівнем доходу. Приблизно 37% жінок, які проживають у най-

бідніших країнах, у своєму житті зазнавали фізичного та/або сексуального насильства з боку інтимних партнерів, причому поширеність у деяких із цих країн сягає 1:2 [25]. В Україні домашнє насильство вже підпадає як під адміністративне, так і під кримінальне законодавство, проте його масштаби доволі великі: за даними Міністерства соціальної політики України, кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства, 90% постраждалих від насильства – саме жінки [12].

Отже, чим більш економічно розвинена країна, чим більше шансів у жінок самотійно обирати, тим більше вони схилитимуться до відмови від незадовільного шлюбного партнера чи створення сім'ї загалом.

Збільшення варіантів життєвої самореалізації. За результатами досліджень, більшість українців досі вважають, що головним покликанням жінки є народження дитини, а хатніми справами та вихованням дитини також має займатися жінка [18]. Проте переважно патріархальні погляди демонструють більшою мірою чоловіки, вихідці із Західної України, люди, що мають нижчий рівень доходів. За умов отримання хорошої освіти й можливостей обирати варіанти життя жінки переорієнтовуються до того, щоб займатися покращенням власного існування та саморозвитком. Так, із відходом від традиційного способу життя й набуттям економічних, політичних, соціальних прав і свобод значній частині жінок цікаво спробувати себе в різних сферах діяльності, де вони володітимуть більшим вибором того, чим і коли займатися, тоді як сім'я накладає на це суттєві обмеження.

Вторинний аналіз даних низки інтерв'ю, проведених у різний період із представниками течії чайлдфрі, дає змогу стверджувати, що соціальні бар'єри, як-от: труднощі з подорожами, проведенням відпустки, комунікації з друзями, неможливість чи складність відвідати громадські місця – є додатковим стимулом для відмови чи відкладення часу дітнародження чи, тим паче, народження більшої кількості дітей [3; 22].

За даними досліджень, молодь переважно цікавить спорт, подорожі, музика та саморозвиток. При цьому відмінності по статі зберігаються: так, чоловікам цікавий спорт (48%), жінкам – подорожі (39%) і здоровий спосіб життя (36%). При цьому в українському суспільстві традиційно досить високі вимоги до жінок бути красивими, якій вони приділяють уваги набагато більше за чоловіків. А краса – це також сфера здоров'я [19]. Проте деякі жінки-чайлдфрі заявляють, що виношування дитини пов'язане з ризиком для здоров'я, тож є додатковим чинником для відмови від народження дитини: «Для мене сам

факт виносити та народити – це складна ризикована справа» - зазначає В. [22].

У сучасних умовах інакшовість сприймається як частина норми, полікультуралізм і полістилізм життя змінюють ставлення людей до сімейних цінностей. З'являються люди та соціальні течії, що заявляють відмову від сім'ї чи виконання частини сімейних функцій: асексуали, хікікоморі, чайлдфрі. На цьому фоні відкладення вступу в шлюб, народження дітей у пізньому віці, народження однієї дитини виглядає цілком нормативно. З поширенням доступу до інтернету й розвитком блогосфери та соціальних мереж молоді також демонструються зразки життя «як насолоди», де основним мірилом успіху виступає можливість розважатися, бути безтурботним, мобільним і багато подорожувати. Побудова сімейних стосунків, тим паче народження дітей суттєво ускладнюють або ж унеможливають подібний вільний і безтурботний спосіб життя: «Я не готова жертвувати власними ресурсами – часом, кар'єрою, грошима та власним тілом заради так званого щастя материнства. Краще я час і гроші вкладатиму в освіту, здоров'я та відпочинок», – наголошує Ю. [22]. Це доповнюється тим, що вища частка жінок орієнтована на пошук кращих місць для життя. Так, матеріальне становище 51,8% наших громадян погіршилося протягом 2020 року [9].

Варто зауважити, що саме високі стандарти споживання, які відповідають західним зразкам, визначали найвагоміші ціннісні орієнтації молоді [21]. Світова криза змусила знизити рівень домагань молоді та відмовитися від низки звичних уже поведінкових практик, зокрема, географічної мобільності. Лише 8,8% чоловіків і 7,0% жінок скористалися перевагами безвізового режиму та подорожували країнами ЄС. 57,0% молоді протягом останніх 5 років жодного разу не виїжджали за кордон [19]. І хоча в цьому випадку різниця не є суттєвою, примітно що в молодих жінок порівняно з чоловіками нижчий рівень задоволеності місцем проживання та помітно більша частка бажаючих виїхати з населеного пункту, у якому проживають (див. рис. 2 [7]).

Також, за даними моніторингового дослідження українського суспільства (див. рис. 3), помітно, що серед молодих жінок більша частка тих, що бачать своє соціальне становище гіршим, порівняно з чоловіками.

Підвищення освітнього рівня. Науковець Дж. Брайант заявляє, що, чим вища освіта жінки, тим вище її потенційний заробіток і ймовірність роботи в сучасних секторах, важко сумісних з вихованням дітей. Через поширення і зростання середнього рівня жіночої освіти, працюючій жінці стає складніше й дорожче знайти когось для догляду та нагляду за дітьми: раніше таку функцію виконували

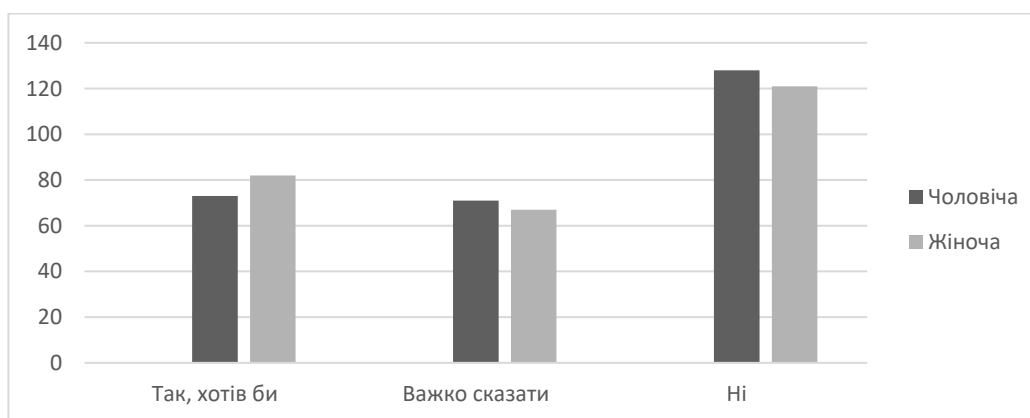

Рис. 2. Розподіл відповідей молодих чоловіків і жінок на запитання, чи хотіли б вони виїхати з населеного пункту, де проживають [7]

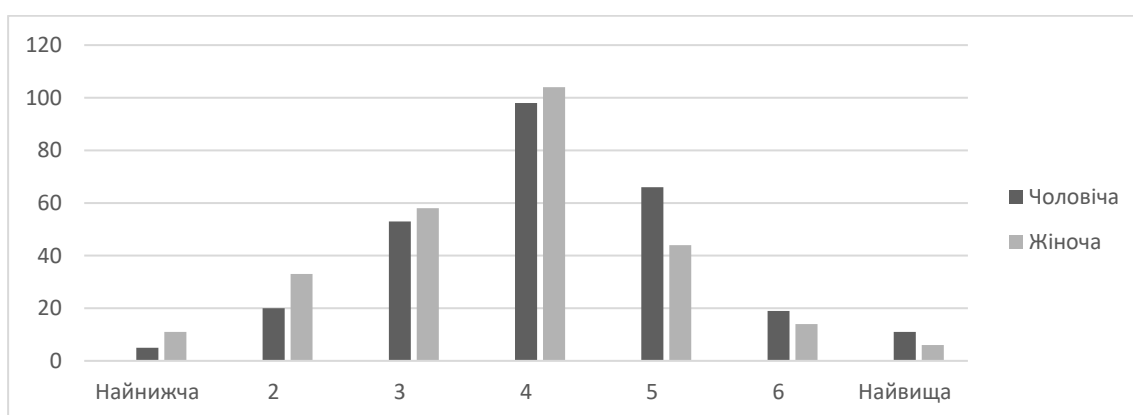

Рис. 3. Розподіл відповідей молодих чоловіків і жінок щодо їх знаходження на уявній соціальній драбині у 2020 році (18–35 років) [7]

старші діти й молодші родички, а з повсюдним зростанням жіночої освіти в такого традиційного розподілу ролей виникає все більше перешкод; робота в сучасних секторах підвищує ймовірність отримання майбутніх фінансових і соціальних гарантій, роль великого числа дітей як опори й фінансової підтримки в старості знижується [23]. Крім того, освіта та інформаційна обізнаність сприяють побудові довгострокових життєвих стратегій, життєвому плануванню. Тому, імовірно, що відсутність власного житла, нерозвинена соціальна інфраструктура, недоступність дитячих садків і гнучкої системи роботи змушують відкладати створення сім'ї та народження дітей до кращих часів. Власне тому більш освічені жінки віддають перевагу особистій реалізації і професійному зростанню, пізніше виходять заміж, мають більше інформації й доступу до планування сім'ї, частіше та ефективніше використовують сучасні способи контрацепції.

Дефіцит часу й підвищення динаміки життя. Одним із чинників, що негативно впливають на формування в молодих жінок сімейних цінностей є переважання образу «вільної» жінки, що

не зв'язана жодними узами. Так, за даними досліджень, цінність свободи є однією з найвагоміших у молоді [19]. За даними експертних опитувань, одна з основних причин поширеності дискримінаційних практик, що зумовлюють гендерний поділ праці в українському суспільстві як на рівні родини, так і всього соціуму, – це гендерні стереотипи (так вважає 92% опитаних експертів) [10].

Важливими з позиції дослідження відмови від створення сім'ї є показники надмірної зайнятості, а також поняття «часового пресу» – стану, коли людина відчуває постійну нестачу часу, щоб зайнятися тими речами, якими їй хочеться займатися. Такий стан набуває дедалі більшого поширення серед зайнятих людей у сучасному суспільстві, являє собою тип стресу, що суттєво погіршує якість життя [10, с. 35].

Науковці вважають, що дефіцит часу на відпочинок є ознакою бідності, оскільки він не дає можливості людині повноцінно задовольняти потреби в дозвіллі, відновленні працездатності, реалізації культурних і комунікаційних потреб. У цілому в жінок вільний час (у середньому на

добу) є на одну годину меншим, ніж у чоловіків (4,63 години в жінок і 5,4 години в чоловіків). Важливо зауважити, важливою є не лише кількість, а і якість використання вільного часу. Час, що витрачається на навчання та розвиток особистості, освіти, зайняття фізичною активністю, оцінюється як інвестиція в людський капітал і є більш престижним порівняно з часом, що вкладається у виконання сімейних обов'язків [1; 10].

У сучасних високотехнологічних та економічно розвинених суспільствах соціальні очікування й тиск щодо відповідності вимогам успішної та високоактивної людини посилюються. Ринкові умови в глобалізованому світі диктують необхідність бути постійно «на гребені хвилі», бути у формі та конкурентоспроможним. При цьому народження дітей і сім'я в більш молодому віці можуть стати непереборною перешкодою для подальшої кар'єри молодої жінки. Це значить, що подолати проблему на рівні окремого суспільства досить складно, адже ринок формується під впливом глобальних тенденцій.

Високі сімейні очікування до заміжніх жінок в Україні. За даними останніх досліджень, готування їжі вважають жіночим обов'язком 64% дорослого населення України, хатні справи – 56%, виховання дітей – 41%, тобто в сімейній сфері зберігається традиційний розподіл ролей [18]. Можливо, традиційність найбільш яскраво проявляється в застосунку до розподілу побутових ролей між подружжям, тож спинимось на цьому детальніше. Українська жінка в ідеалі повинна бути вірною, ніжною та мудрою, а ще красивою й турботливою. Такі результати соціальних досліджень, проведених компанією R&B Group [20]. Для українських жінок важливо бути успішними як у професійній діяльності, так і в домашній царині: це диктується традиційними уявленнями про успішну жінку в нашій культурі [18]. Неможливість, а в деяких випадках небажання скористатися допомогою батьків або інших родичів зазвичай не супроводжується зниженням стандартів щодо хорошого виконання домашніх обов'язків, яким намагаються слідувати більшість жінок, а це зазвичай потребує надмірних витрат часу [1; 10]. Серед чинників, що ускладнюють виконання на належному (бажаному для жінки) рівні домашніх обов'язків, не витрачаючи при цьому багато часу, передусім варто вказати певні проблеми розвитку ринку побутових послуг, котрі, у свою чергу, пов'язані з низьким рівнем попиту на них [1].

Високі кар'єрні очікування щодо жінок. Емансипація іноді набуває парадоксальних рис: жінки змушені виконувати подвійну роботу щодо побудови кар'єри й утримання домашнього господарства. У таких умовах значна частина молодих економічно активних

жінок схильні відкладати створення сім'ї. Показово, що, за даними досліджень, найбільше серед тих, хто мріють про кар'єру, молодих 16–24 річних жінок – 45%. Молоді хлопці цього ж віку переважно зорієнтовані на власну справу (38%), ніж на кар'єру, до того ж частка хлопців, що налаштовані на побудову кар'єри (28%), набагато менша, ніж жінок їхнього віку. Звісно, це не значить, що чоловіки не будуть робити кар'єру, проте це, скоріше, вимога до них. Молоді українські дівчата сьогодні вже достатньо емансиповані, тому про дітей вони можуть ще не думати. Проте до 25–30 років частка таких жінок наполовину зменшується (21%), тому що суспільство залишається доволі традиційним та очікування щодо того, що жінці необхідно створити сім'ю та народити дитину, високі. Тому кар'єра жінок у цьому віці у зв'язку з появою дітей уповільнюється [19].

Відсутність відповідного партнера. Україна вирізняється тим, що вищу освіту тут отримує більша частка дівчат порівняно з хлопцями (котрі частіше після школи починають працювати). Примітно, що в Україні серед жінок (30–34 роки) осіб, які отримали вищу освіту, – 70,8% проти 65,8% серед чоловіків [14].

Освітній дисбаланс зумовлює труднощі в пошуку партнера, який би знаходився на одному освітньо-культурному рівні. Інші два чинники підсилюють проблему: порівняно нижча кількість чоловіків фертильного віку через вищу смертність. Так, в Україні спостерігається статевий дисбаланс на користь жінок, починаючи з 35-річного віку [5]. Це значить, що жінкам, що уже здобули освіту, реалізувалися в професійному плані й хотіли б створити сім'ю, не вистачає партнерів їхнього віку чи старше (адже традиційно вважається кращим, щоб чоловік був старшим за дружину). Це доповнює проблема алкоголізму й інших шкідливих звичок: серед чоловіків значно вища частка, що зловживають алкоголем (особливо в сільській місцевості) чи мають інші шкідливі звички (так, серед чоловіків уп'ятеро більша кількість тих, хто палить). У традиційному суспільстві чоловік сприймається як опора та «годувальник» сім'ї, що в кризових умовах здатний гарантувати безпеку. Проте сучасні реалії показують дещо інше: наприклад, під час пандемії (тобто періоду економічної та соціальної кризи) українська жінки зіткнулися зі збільшеним робочим навантаженням, скороченням заробітної плати й, зокрема, насильством у сім'ї [2].

Висновки з проведеного дослідження. Україна, попри декларування руху до досягнення гендерної рівності, поки що за низкою показників відноситься до консервативного типу суспільств в плані ставлення до побудови сім'ї та розподілу гендерних ролей. Таким чином, жінки обирають своєрідні стратегії

уникнення: в умовах, коли на законодавчому рівні та рівні соціальних, виробничих відносин неврегульованими залишаються основні питання, значна частина молодих жінок, зростаючи в умовах переважання цінностей свободи та самореалізації, з одного боку, з іншого – надмірного тиску соціальних очікувань щодо заміжніх жінок, труднощів у пошуку партнера, загрози матеріальному, психологічному та фізичному благополуччю, обирає можливості здобувати освіту та вибудовувати кар'єру на противагу побудові сім'ї та народженню дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова С.Ю. Гендерні відмінності витрат часу на домашню роботу. *Demography and Social Economy*. 2013. № 2 (20). С. 126–136.
2. Аносова Ю.В. Аналітичний звіт «Реагування державних органів влади на випадки домашнього насильства під час кризових ситуацій (зокрема пандемії COVID-19) та рекомендації щодо вдосконалення їхньої роботи» / Ла Страда Україна. Київ, 2021. 56 с.
3. Верера-Абрамович В. «Деякі люди не мають права розмножуватися» – луцькі чайлдфрі розповіли, чому не хочуть дітей. *Конкурент*. 2020. URL: <https://konkurent.ua/publication/59566/deyaki-ludi-nemaut-prava-rozmnozhuvasiya-lutski-chayldfri-rozpovili-chomu-ne-hochut-ditey/>.
4. Галлахер Дж. Народжуваність стрімко падає. І світ до цього не готовий. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53418849>.
5. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України. Київ, 2021. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/FINAL-poverty-report-UA-web.pdf> ст.21.
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / Інститут соціології НАН України. Київ, 2020.
8. Коломієць В. Понад 300 депутатів Ради об'єдналися, щоб «захищати сімейні цінності». 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-radi-stvorili-najbilshe-mizhfrakijne-obyednannya-yake-zahishatime-vichnicinnosti-suspilstva>.
9. Кухта М. Між потребою і бажанням: стилі споживання у сучасному українському суспільстві. *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві* : збірник тез IV Конгресу САУ. Київ, 2021.
10. Макарова О.В. Статистика використання часу у фокусі гендерних досліджень. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 4 (38). С. 30–41.
11. Мейбін Саймон. Ні родини, ні дітей, ні сексу: чому молоді корейки уникають стосунків. *BBC World Service*. Сеул, 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45238115>.
12. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства / Міністерство соціальної політики України. 2020. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>.
13. Дев'ять періодична доповідь України про виконання Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / Міністерство соціальної політики України. 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19890.html?PrintVersion>.
14. Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри : щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2019. 107 с. URL: <https://dismp.gov.ua/dopovid-m2019/>.
15. Ої Маріко. Декрет як вироки кар'єри. Чому освічені японки не можуть знайти роботу. *BBC News*. Японія, 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58377778>.
16. Опендатабот – відкриті дані. Народжуваність в Україні продовжує падати і готується поставити новий антирекорд останніх 30 років. 2021. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/depopulation-2021>.
17. Смагіна А. До кінця століття українців стане майже вдвічі менше: чому, до чого тут освіта і що з цим робити. *Рубрика*. 2021. <https://rubryka.com/article/demograf-kryza/>.
18. Гендерні ролі і стереотипи / соціологічна група «Рейтинг». 2021. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html.
19. Покоління Незалежності: цінності та мотивації / соціологічна група «Рейтинг». 2021. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html.
20. Степаненко Е., Пирогова М. Какою видит украинскую женщину современное общество: больше мудрости и меньше вольностей. *Сегодня*. 2018. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/kakoy-vidit-ukrainskuyu-zhenshchinu-sovremennoe-obschestvo-bolshe-mudrosti-i-menshe-volnostey-1163014.html>.
21. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / Український центр європейської політики. Київ, 2020.
22. Ярмошук Т., Мусаві Н., Сафарзода А. Кто такие чайлдфрі и как им живется в Украине, Азербайджане и Центральной Азии. *Настоящее время*. 2021. URL: <https://www.currenttime.tv/a/childfree-ukraine-azerbarjan-kyrgyzstan-tajikistan/31355141.html>.
23. Bryant John. Theories of Fertility Decline and the Evidence from Development Indicators. 2007. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1728-4457.2007.00160.x>.
24. Eurostat. Being young in Europe today – demographic trends/ 2020. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends#Europe.E2.80.99s_demographic_challenge.
25. WHO: 1 in 3 women globally experience violence. 2021. URL: <https://www.hifa.org/dgroups-rss/who-1-3-women-globally-experience-violence>.